

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ

УДК 37.013.42 (075.8)

Петрочко Ж. В.

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Сучасні трансформаційні процеси в суспільстві, сутність соціальних взаємодій в інших країнах, а також міжнародні зобов'язання України щодо забезпечення прав дітей вимагають оновлення стратегії й тактики дій державних і неурядових організацій в інтересах юних громадян.

В останні роки наявні позитивні тенденції: законодавче закріплення норм соціального захисту дітей відповідно до міжнародного права; програмно-цільовий підхід до вирішення завдань охорони дитинства; удосконалення механізму фінансової підтримки сімей з дітьми; розширення участі громади й неурядових організацій у подоланні проблем уразливих груп населення тощо. Проте становище дітей в Україні ще не повною мірою відповідає міжнародним орієнтирам. Звичними стали такі явища, як низьке матеріальне забезпечення, бездоглядність та безпритульність дітей, сирітство й соціальна дезадаптація. Турбують і дитяча смертність, недоступність оздоровлення та відпочинку для всіх дітей, неефективна система захисту дітей від жорстокого ставлення, насильства, зокрема в системі кримінального провадження. Соціально-економічні труднощі в країні негативно вплинули на виховну спроможність сімей з дітьми. За статистикою, у нашій країні на початок 2012 р. було близько 100 тис. дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, 135 тис. дітей проживало в 65 тис. сім'ях, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Важливими у вивченні проблеми здійснення прав дітей є праці й українських (Н. Агаркова, І. Зверева, О. Караман, Л. Кальченко, І. Ковчина, Я. Кічук, Г. Лактіонова, Н. Шевченко, Ю. Василькова та ін.), і російських учених (В. Бочарова, В. Варивдін, М. Галагузова, Ю. Галагузова, Н. Голованова, М. Гур'янова, В. Дзюбан, Н. Дівіцина, Л. Мардахаєв, А. Мудрик, І. Липський, Т. Лодкіна, М. Колтовська, Л. Крупініна, В. Нікітін, Л. Нікітіна, Л. Осіпова, Л. Оліференко, Т. Піддубна, Є. Холостова, Л. Щипіцина, Л. Яковлева та ін.)

Водночас аналіз науково-методичної літератури, результатів наукових досліджень з проблем соціальної педагогіки дав змогу зробити висновок, що в істотних за теоретичними і прикладними здобутками працях залишається поза увагою ґрунтовне вивчення проблеми соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Мета статті – розкрити теоретичні основи та особливості соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Права людини – комплекс можливостей індивіда як суб'єкта поводити

себе певним чином у межах, визначених нормами права, що забезпечує необхідні умови його діяльності, людську гідність та свободу в усіх сферах суспільного життя.

Концепт прав дитини лежить у сутнісному полі поняття прав людини. Водночас для дитинства як періоду зростання людини характерні специфічні риси, що, безперечно, впливають на окреслення й осмислення прав представників цієї вікової групи. Серед зазначених рис назвемо формування ціннісних орієнтацій, що визначають якість подальшого життя; особливу вразливість, незахищеність від негативних впливів соціального середовища, чутливість до змін у соціумі, постійну орієнтацію на дорослий світ; здатність ставити перед дорослими нові завдання, потребу брати участь в ухваленні рішень, зародження особистісної активності.

Науковий пошук у рамках дослідження дав змогу по-іншому розглянути *права дитини*, а саме не лише як можливості мати й розпоряджатися матеріальними, культурними та соціальними благами, користуватися основними свободами в установлених законом межах, що забезпечує дитині повноцінне функціонування, а як *гарантовані державою можливості задоволення потреб, що дають змогу дитині розвиватися відповідно до віку та індивідуальних задатків*. Саме потреби як змістове ядро й внутрішнє веління зумовлюють силу й дієвість права. Відтак, з погляду соціальної педагогіки, основа забезпечення прав дитини – насамперед виявлення її біогенних, психогенних і соціогенних потреб, без задоволення яких не оптимізується соціалізація молоді особистості.

Методологічну основу соціально-педагогічного забезпечення прав дітей становлять різні підходи: системний, особистісно орієнтований, аксіологічний – як провідні чи основні, синергетичний, компетентнісний, комплексно-інтегрований – як супутні чи додаткові. Так, з позиції *системного підходу* (на підставі положень загальної теорії систем і системного аналізу – Т. Парсонс, В. Бех, М. Каган, Е. Юдін, Б. Ганьба, М. Згуровський, А. Сидоркін, В. Ядов та ін., а також досліджень з проблем використання системного підходу в роботі з дітьми – С. Гіль, Л. Гнусарева, О. Кононко, І. Малафійк, В. Сухомлинський, Л. Оліференко) для соціально-педагогічного забезпечення прав дітей характерна супідрядність, тобто є підсистема кількох систем, а саме: системи права, системи забезпечення прав дітей в Україні, системи соціально-педагогічної діяльності. Урахування сутності системи права упереджує соціально-педагогічні дії всупереч властивостям права; вивчення системи забезпечення прав дітей на державному рівні дозволяє визначати стратегічні напрями досліджуваного процесу, аналізувати його законодавчий та інституційний механізми; положення про різнорівневність соціально-педагогічної діяльності дають змогу окреслювати специфіку вияву соціально-педагогічного забезпечення прав дітей на макрорівні (*держави*), мезорівні (*місцевому/локальному*) і мікрорівні (*діяльнісно-професійному*). З позиції *особистісно орієнтованого підходу* (Ш. Амонашвілі, Г. Балл, І. Бех, Г. Костюк, О. Савченко, О. Сухомлинська, С. Сисоєва, В. Рибалка та ін.) акцент у соціально-педагогічному забезпеченні прав дітей зроблено на суб'єкт-суб'єктних відносинах, усвідомленні дитиною індивідуально значущої діяльності, створенні сприятливого соціально-виховного середовища, у якому максимально враховані потреби дитини, панують взаємоповага, розуміння, співпраця. Відповідно до *аксіологічного підходу* (М. Євтух, В. Кремень, В. Огнев'юк, Н. Ткачова,

В. Бабкін, В. Бігун, О. Бандура, А. Заєць, С. Рабінович, О. Скакун та ін.) зміст, форми й методи соціально-педагогічного забезпечення прав детермінуються ціннісним ставленням до дитини й права, орієнтованим на її інтереси й потреби. *Синергетичний* методологічний підхід (О. Анохін, В. Горшкова, С. Весна, О. Князева, Г. Хакен та ін.) полягає в пошуку шляхів стимулювання дітей до самоорганізації, самоуправління у вирішенні власних життєвих проблем. Такий підхід передбачає орієнтування дитини на вибір одного з найбільш сприятливих для неї життєвих траєкторій, а також прогнозування появи нових властивостей соціально-педагогічної системи. *Компетентнісний підхід* (І. Бех, І. Зимня, В. Луговий та ін.) дозволяє спрямувати соціально-педагогічний вплив на виховання дітей як суб'єктів практичних дій, здатних самостійно вирішувати життєві проблеми, підвищення професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів і фахівців соціальної сфери щодо соціально-педагогічного забезпечення прав дітей. Відповідно до *комплексно-інтегрованого підходу* (В. Андрущенко, М. Арцишевська, І. Зверєва, І. Ліпський, В. Сухомлинський, Н. Чернуха та ін.) актуалізуються різні види соціальних взаємодій у здійсненні соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, утверджуються засади командної роботи з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах, а також спосіб ведення справ щодо дитини, під час застосування якого відбувається взаємопроникнення та взаємоприспособлення соціальних систем й інституцій. Використання різних наукових підходів засвідчує складність питання соціально-педагогічного забезпечення прав дітей і обґрунтовує доцільність різнобічного моделювання соціальних відносин на всіх рівнях.

Багатогранність проблеми підтверджено також виявленою полісемією понять: «соціально-правовий захист», «правовий захист», «захист дитинства», «охорона дитинства», «підтримка дитинства», «гарантії дитинства», «соціальний захист», «соціальне забезпечення» тощо. Семантико-смісловий аналіз понять, насамперед з позицій правознавства (П. Рабінович, О. Святоцький, Є. Червякова, В. Заяць, О. Марцеляк, О. Наливайко та ін.), дозволяє стверджувати, що найбільш інтегрованим є конструкт «забезпечення прав», що об'єднує три елементи (напрями) державної діяльності із здійснення прав і свобод людини: сприяння реалізації прав і свобод (формування загальнолюдських гарантій); охорона прав і свобод людини (переважно профілактичні заходи); захист прав і свобод людини (відновлення порушеного правомірного стану, притягнення порушників до відповідальності).

Ураховуючи зазначене, *соціально-педагогічне забезпечення прав дітей* доцільно розглядати в широкому і вузькому значеннях. *У широкому значенні* – це система скоординованих взаємодій соціальних інституцій, різнорівневе функціонування якої створює сприятливі умови для задоволення потреб дитини, реалізації нею гарантованих державою можливостей скористатися всіма соціально-економічними, культурними та іншими благами у своїх найкращих інтересах й інтересах суспільства. Визнано суттєвим, що в соціально-педагогічному аспекті взаємодія – це вищий рівень зв'язку соціальних суб'єктів, характерними ознаками якого є взаємовплив і видозміни на основі дій різних інституцій шляхом взаємного інформування, взаємодопомоги, взаємного навчання тощо. З огляду на причинну взаємозумовленість, соціально-педагогічне забезпечення прав дітей – полісуб'єктний спосіб позитивного впливу на якість соціальних взаємодій.

Соціально-педагогічне забезпечення прав дітей у *вузькому значенні* – різновид соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на реалізацію, охорону й захист прав дітей, що здійснює команда фахівців соціальної сфери на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії з дитиною та її сім'єю. У такому контексті соціально-педагогічне забезпечення прав дітей передбачає оволодіння фахівцями соціальної сфери технологіями забезпечення прав дітей, що центруються на сильних сторонах молодого особистості, її сім'ї, ресурсах інших інституцій, громади для підвищення рівня життя дитини, подолання складних життєвих обставин.

Складні життєві обставини визначено, відповідно до статті 1 Закону України «Про соціальні послуги», як умови, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самостійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку зі старістю або за станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, брак житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо). Відповідно, *діти, які опинилися у складних життєвих обставинах*, – особи від народження до 18 років, котрі перебувають у ситуаціях, що не сприяють їхньому розвитку, та потребують допомоги з боку держави, громади, фахівців, найближчого оточення, аби подолати життєві негаразди й відновити повноцінну життєдіяльність згідно з власними інтересами й потребами.

Сумарний аналіз законодавчого й інституційного механізмів забезпечення прав дітей дав підстави стверджувати, що в Україні здійснено кілька важливих заходів щодо побудови системи забезпечення прав дітей: урегульовано питання державного забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, незалежно від форми влаштування; створено мережу інституцій, покликаних захищати й підтримувати дітей, які потребують особливого захисту з боку держави; створено перші заклади нового типу, умови виховання в яких наближені до сімейних, тощо. Водночас відсутня чітка координація співпраці окремих відомств, служб, установ тощо. Зазначене вище, а також потреба в синхронізації соціально-економічних процесів українського суспільства з міжнародними аналогами стали поштовхом для окреслення стратегій щодо переосмислення пріоритетів побудови в Україні системи забезпечення прав дітей, упровадження нових підходів до роботи з дітьми та їхніми батьками, дотримання комплексності та адресності в наданні соціальних послуг населенню. Головну стратегію забезпечення прав дітей убачаємо в такому формулюванні: кожна дитина має жити в безпечній, стабільній і здоровій сім'ї, яка задовольняє її потреби, необхідні для розвитку, гарантує захищеність, сумлінний догляд і виховання, сприяє успішній соціалізації.

Соціально-педагогічне забезпечення прав дітей в Україні значною мірою зумовлене соціально-економічними чинниками, зокрема соціальним замовленням, соціокультурними особливостями середовища, та відображене в соціальній політиці держави. Водночас запорукою успішної соціалізації дитини, соціально-виховним розвивальним середовищем, у якому формується її правосвідомість, система цінностей та норм поведінки, є сім'я. Відтак, забезпечення права дитини на зростання у сприятливому сімейному середовищі – «захисне» право, гарантія реалізації інших прав та свобод. Зростання дітей у здоровій сім'ї формує в них установки на створення й збереження

благополуччя власної сім'ї, відповідальне виховання своїх дітей, посилює потенційні просоціальні орієнтації, розвиває здатність у перспективі покращити суспільне середовище, вивівши його на новий ступінь економічного, соціального й культурного розвитку.

Найвиразнішою рисою системи соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, що виявляється *на державному, місцевому та професійно-діяльнісному* рівнях, має стати наявність у ній інтегративних процесів, ситуацій. Сьогодні дуже важливо різним соціальним інституціям виробляти спільні стратегії й переконання, прогнозувати, планувати й здійснювати партнерські проекти тощо. Ідеться також про взаємне інформування, взаємодопомогу, взаємне навчання тощо.

Основними *суб'єктами* соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, є представники різних інституцій соціальної сфери: соціальні педагоги, психологи, учителі, медичні працівники, спеціалісти ЦСССДМ, ССД, управлінсь у справах сім'ї, молоді та спорту, органів внутрішніх справ, представники неурядових організацій, інші фахівці, а також члени сім'ї дитини, представники її найближчого оточення та ін. Мобілізатором зусиль команди фахівців соціальної сфери, за умов їхньої єдиної позиції, може поставати соціальний педагог, таким чином реалізуючи роль «менеджера соціальних взаємодій». Його завдання: сприяти формуванню в суб'єктів соціально-педагогічного забезпечення прав дітей правової культури, умінь і навичок ухвалювати адекватні потребам й інтересам дитини рішення з позиції педагогічної доцільності; максимально використовувати ресурси громади, у якій відбувається життєдіяльність дитини, її сім'ї тощо.

Основну концептуальну ідею забезпечення прав дітей викристалізовують принципи Конвенції ООН про права дитини. Аналізуючи принципи в їхньому взаємозв'язку, ми отримуємо відповідь на два запитання: що потрібно дитині для гармонійного розвитку та як побудувати систему забезпечення прав дитини на різних рівнях. Отже, щоб дитина розвивалася різнобічно, гармонійно, не треба допустити дискримінації дітей за різними ознаками, якнайкраще треба враховувати інтереси й потреби дитини, діти мають зростати у сприятливому, стабільному сімейному оточенні, і повинні бути створені умови для їхньої участі в житті суспільства й ухваленні рішень на різних рівнях.

Виокремлені фундаментальні принципи Конвенції ООН про права дитини стали підґрунтям для визначення *принципів* соціально-педагогічного забезпечення прав дітей на різних рівнях, а саме: *на державному рівні* (гуманізація, верховенство права, соціальне партнерство, суб'єктність дитини, системність, демократичність), *на місцевому/локальному рівні* (міжвідомча взаємодія, модернізація, територіальність, відкритість системи, соціально-виховного середовища, наукова обґрунтованість функціонування інституцій, що входять до системи забезпечення прав дітей); *на діяльнісно-професійному рівні* (суб'єкт-суб'єктна взаємодія, особистісна орієнтація, життєва смислотворча самодіяльність, превентивність, оперативність й різноманітність допомоги, колегіальність й конфіденційність).

Напрямами соціально-педагогічного забезпечення прав дітей на діяльнісно-професійному рівні визначено вивчення стану дитини, її сім'ї, захист прав та інтересів дитини, охорона прав від порушення, реалізація прав, дослід-

ницько-методична діяльність з питань забезпечення прав дітей. Установлено, що діяльність за відповідними напрямками набуває певних особливостей залежно від середовища розгортання: загальноосвітній навчальний заклад, заклад для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, заклад соціального обслуговування, заклад соціального захисту, клуб за місцем проживання тощо.

Поле діяльності соціального педагога щодо соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, на діяльнісно-професійному рівні визначає його ключові *функції: посередництво* між індивідом/групою й середовищем та *представлення й відстоювання інтересів дитини та членів її сім'ї, або представництво*.

Особливість соціально-педагогічного забезпечення прав дітей полягає в максимальній ролі соціальних педагогів у здійсненні саме *права дитини на участь в житті суспільства та ухваленні рішень*. Таким чином упроваджується ефективний підхід до організації соціально-педагогічної роботи з дітьми, оскільки дорослі не лише отримують можливість почути й зрозуміти запити сучасних дітей, а й побудувати систему партнерської взаємодії з ними. Серед усіх фахівців соціальної сфери саме соціальні педагоги здатні створити найсприятливіші умови для оптимального забезпечення зазначеного права й несуть за це професійну відповідальність. Установлено, що забезпечення права на участь в ухваленні рішень особливо важливе для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, оскільки дає змогу упередити формування в них споживацької, пасивної громадської позиції, конформної поведінки.

Сприятливі *умови* соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, потрібно створити на всіх рівнях: державному – *соціально-нормативні* (формування та реалізація державної соціальної політики щодо створення й розвитку системи соціально-педагогічного забезпечення прав дітей; координація зусиль центральних органів виконавчої влади, які формують державну політику щодо охорони дитинства; належне нормативно-правове забезпечення; розроблення й затвердження стандартів надання соціальних послуг дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах, тощо), *суспільні* (формування громадської думки щодо інтересів і потреб дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, і небайдужого ставлення до долі таких дітей; активізація громади щодо підтримки дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах тощо), *науково-дослідницькі* (проведення наукових досліджень з питань соціально-педагогічного забезпечення прав дітей та популяризація отриманих результатів для використання в практичній діяльності; розроблення міжвідомчих технологій соціально-педагогічного забезпечення прав дітей у контексті задоволення їхніх потреб; вивчення та поширення кращого досвіду роботи з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах); місцевому/локальному – *інституційно-управлінські* (активізація роботи органів виконавчої влади, неурядових організацій щодо соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах; розвиток мережі служб, центрів, комплексів, що працюють з дітьми й в інтересах дітей; контроль за дотриманням стандартів надання соціальних послуг дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах; координація дій між суб'єктами соціально-педаго-

гічної роботи), *організаційно-технологічні* (підготовка органів місцевої виконавчої влади й місцевого самоврядування до впровадження інноваційних технологій роботи з сім'ями й дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах; планування роботи в громаді, визначення обсягу необхідних послуг і ресурсів на основі оцінки потреб дітей та сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах; упровадження на місцевому рівні міжвідомчих технології соціально-педагогічного забезпечення прав дітей тощо), *навчально-методичні* (функціонування системи підвищення кваліфікації фахівців, котрі працюють з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах; підвищення компетентності батьків з питань соціально-педагогічного забезпечення прав дітей; супервізія діяльності фахівців соціальної сфери в напрямі соціально-педагогічного забезпечення прав дітей) і діяльнісно-професійному – *особистісно-ціннісні* (усвідомлення фахівцями соціальної сфери важливості пріоритетної реалізації «захисного» права дитини виховуватися в сімейному оточенні; сформованість соціально-правових знань й умінь; розуміння значущості соціально-виховного середовища для дитини, прагнення до його створення; сформованість і стійкість мотивації залучення дорослих і дітей до соціально значущих правових дій; прагнення до професійного самовдосконалення), *педагогічні* (реалізація суб'єкт-суб'єктних стосунків фахівців соціальної сфери й дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах; використання особистісно орієнтованого підходу до роботи з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах; створення й збереження сприятливого соціально-виховного середовища для таких дітей; спрямування соціально-педагогічного впливу на розвиток самостійності дитини, її здатності до самозахисту власних прав, участі в житті суспільства та ухваленні рішень тощо), *методично-інструментальні умови* (володіння методами та організаційними формами соціально-педагогічного забезпечення прав дітей; раціонального використання в роботі з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах, різних традиційних та інноваційних форм та методів тощо).

Поєднання таких умов дає змогу досягти соціально-педагогічної забезпеченості прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, *критеріями* якої є: сприятливість середовища перебування дитини її розвитку; відчуття дитиною власної захищеності; дієвість законодавчого й інституційного механізмів забезпечення прав дітей; професійна готовність фахівців соціальної сфери, зокрема соціальних педагогів, до соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Представлені в статті матеріали не вичерпують багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. Перспективним вважаємо вивчення таких проблем: форм, методів і засобів соціально-педагогічного забезпечення прав дітей-інвалідів, дітей, які перебувають у конфлікті із законом, дітей-біженців; технологій реабілітації дітей, які зазнали насильства, мають тривалий досвід проживання на вулиці; механізмів взаємодії державних і неурядових організацій під час оцінки потреб дитини та її сім'ї, забезпечення прав дітей загалом; способів налагодження командної роботи фахівців соціальної сфери у процесі соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Література

1. **Дзюбан В. А.** Социальная защита детей и подростков в деятельности современной школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Валерий Валерьевич Дзюбан. – Брянск, 2002. – 157 с.

2. **Петрочко Ж. В.** Діти у складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав : монографія / Ж. В. Петрочко. – Рівне : Видавець О. Зень, 2010. – 368 с.

* * *

Петрочко Ж. В. Сутність та особливості соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах

У статті розкрито сутність соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, його особливості й принципи; представлено напрями, функції й умови соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Ключові слова: права дитини, соціально-педагогічне забезпечення прав дитини, охорона, реалізація, захист прав, принципи, умови.

Петрочко Ж. В. Сущность и особенности социально-педагогического обеспечения прав детей, которые оказались в трудных жизненных условиях

В статье раскрыто сущность социально-педагогического обеспечения прав детей, его особенности и принципы; представлено направления, функции и условия социально-педагогического обеспечения прав детей, которые оказались в трудных жизненных условиях.

Ключевые слова: права ребенка, социально-педагогическое обеспечение прав ребенка, охрана, реализация, защита прав, принципы, условия.

Petrochko J. V. Nature and characteristics of socio-pedagogical support of children who find themselves in difficult life circumstances

The article solved the essence of the socio-pedagogical support of children's rights, its features and principles, provided the direction, functions and terms of social and pedagogical support of children who find themselves in difficult life circumstances.

Key words: children's rights, social and pedagogical ensuring children's rights protection, implementation of protection of rights, principles and conditions.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2012 р

Прийнято до друку 25.05.2012 р.